

Verslag van de voordracht van Paul Korenhof op 13 februari 2019 over de twee grootste Wagnerzangeressen in de tweede helft van de vorige eeuw: Astrid Varnay en Birgit Nilsson

door Pieter van de Hout

De voorzitter verwelkomt de aanwezigen en wijst op het ambitieuze programma dit voorjaar. Deze avond echter zal gezellig ouderwets worden: plaatjes en muziek met toelichting, geen zwaar thema, een ode aan twee grote zangeressen. Als zij nog hadden geleefd zouden Astrid Varnay en Birgit Nilsson vorig jaar honderd zijn geworden. Het genootschap heeft Paul Korenhof uitgenodigd om op deze hommageavond dieper in te gaan op de beide zangeressen.

Astrid Varnay

Paul Korenhof begint zijn voordracht met te melden dat bij een normale lezing een leuk artikel kan worden gepubliceerd. Bij een verhaal over vocalisten vindt hij dat dat niet kan. Bij een voordracht over wijnen kan misschien wel wat interessants worden gezegd, maar uiteindelijk gaat het om het proeven van de wijn. Zo ook nu: wij willen Varnay en Nilsson vooral horen en zien! Dat ze beiden even oud waren, verrast Korenhof: in

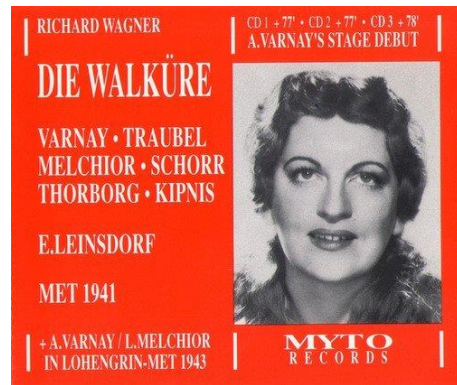
Birgit Nilsson

zijn geheugen komt Nilsson een generatie later dan Varnay. In 1941 maakte Varnay op 23-jarige leeftijd een vliegende start in de rol van Sieglinde. Nilsson debuteerde vijf jaar later in de rol van Agathe in *Der Freischütz*, geen doorslaand succes. Pas in de jaren '50 ging zij grotere rollen zingen. In 1958 zong zij voor het eerst Isolde in Bayreuth en daarna ook Brünnhilde. Varnay zong na verloop van tijd geen Wagner meer en ging zich toeleggen op karakterrollen, die veelal worden geassocieerd met oudere zangers. Bij deze rollen gaat het vooral om timbre en karakteriseringsvermogen, niet om de hoogte.

Er zijn verschillende overeenkomsten tussen de beide zangeressen. Beiden zijn Zweeds van geboorte. Beiden hebben stemmen die niet opneembaar zijn, zelden zijn opnamen van hen een weergave van de werkelijkheid. Meestal is de akoestische balans, waarvoor de Bayreuther akoestiek bepalend is, niet goed. Beiden kunnen het best worden beoordeeld aan de hand van live-opnamen. Beiden zingen zij ook graag Italiaans repertoire. Verder zijn zij geconfronteerd met fanatieke aanhang, maar ook felle kritiek. Nilsson was vooral op klank gericht, niet op wat ze daarmee deed, zo is ze niet altijd verstaanbaar. Voor Varnay geldt het omgekeerde. Overigens vindt Korenhof dat er geen ideale Wagnerzangeressen bestaan. Zijn ideaal zou zijn Varnay met dertig procent Nilsson of Nilsson met dertig procent Varnay. Maar als je het vergelijkt met tegenwoordig: zulke geweldige Brünnhilde vertolksters, die aan het einde van *Götterdämmerung* nog zo goed boven het orkest uitkomen, hoor je niet meer. Varnay's Wagnertijd waren de vijftiger jaren, waarvan overigens alleen geluids- en geen beeldopnamen bestaan. Voor Nilsson waren het de jaren zestig.

Vervolgens bespreekt Korenhof de zangers afzonderlijk. Van Astrid Varnay is er een zeer belangrijk boek: Astrid Varnay with Donald Arthur, *55 Years in Five Acts. My Life in Opera* (Northeastern University Press Boston, 2000. Duitse editie: Henschel Verlag Berlin, 1997). Er zijn maar een paar zangers biografieën die boven het Libelleniveau uitstijgen. Dit boek, samen met Anja Silja's *Die Sehnsucht nach dem Unerreichbaren* (Parthus Verlag Berlin, 1999), zou voor iedere zanger verplichte kost moeten zijn. Behalve dat het een goed leesstuk is, staat er precies in wat belangrijk is in het leven van een zangeres. Varnay maakte in 1941 een legendarisch debuut. Ze had daarvoor nog nooit op het

toneel gestaan. Haar moeder was zangeres en had haar getraind, maar zij voelde dat haar dochter bij haar niet verder kwam, waarop zij haar liet voorzingen bij Kirsten Flagstad. Die raadde haar aan om les te nemen bij Herman Weigert (1890-1955). Weigert, een zeer goede coach, keek in eerst instantie niet naar de noten, maar leerde haar hoe de rol die zij moest zingen in elkaar zit. Eerst moet de rol worden geanalyseerd, daarna pas komen de noten en de zang. In 1944 trouwden Varnay en Weigert met elkaar. Weigert liet haar voorzingen bij de Metropolitan Opera in New York, waar het de bedoeling was dat zij zou debuten in de rol van Elsa in *Lohengrin*. Het liep anders. Op 5 december 1941, zes weken voordat zij echt zou debuten als Elsa, was zij bij dirigent Erich Leinsdorf, die de Sieglinderol met haar doornam en haar vervolgens vroeg Sieglindes kostuum te passen in verband met een afzegging door Lotte Lehmann. De volgende dag al debuteerde zij in *Die Walküre*. De Amerikaanse criticus Donald Collup kreeg contact met Varnay en heeft op basis van gesprekken met haar een documentaire van anderhalf uur gemaakt, die hij vervolgens heeft gedraaid bij alle Wagnergenootschappen in Amerika. Uit deze documentaire laat Korenhof een passage zien, onder meer over de auditie van Varnay. Overigens wijst Korenhof erop dat cultuurjournalist en musicoloog Leo Riemens (1910-1985) tot zijn dood heeft volgehouden dat Varnay in 1937 al in Verdi's *Il Trovatore* de rol van Ines zong. Hij heeft dat echter niet kunnen controleren.

haar doornam en haar vervolgens vroeg Sieglindes kostuum te passen in verband met een afzegging door Lotte Lehmann. De volgende dag al debuteerde zij in *Die Walküre*. De Amerikaanse criticus Donald Collup kreeg contact met Varnay en heeft op basis van gesprekken met haar een documentaire van anderhalf uur gemaakt, die hij vervolgens heeft gedraaid bij alle Wagnergenootschappen in Amerika. Uit deze documentaire laat Korenhof een passage zien, onder meer over de auditie van Varnay. Overigens wijst Korenhof erop dat cultuurjournalist en musicoloog Leo Riemens (1910-1985) tot zijn dood heeft volgehouden dat Varnay in 1937 al in Verdi's *Il Trovatore* de rol van Ines zong. Hij heeft dat echter niet kunnen controleren.

Zes dagen na haar debuut zong Varnay ter vervanging van de zieke Helen Traubel de rol van Brünnhilde in dezelfde opera. Hoe zij Sieglinde zong kunnen wij horen. We horen dat de laagte nog niet is volgroeid, wat ook niet kan op iemands tweeëntwintigste. Dat kan pas vanaf een jaar of 35. Dan heeft een zanger pas de stevige laagte die nodig is voor een dramatische stem. Varnay's stem had ontzettend veel karakter, maar een echt mooie stem was het niet. Korenhof laat Varnay als Brünnhilde horen in de Todesverkündung in de tweede akte van *Die Walküre*. Hoe zij vertolkte was van belang, belangrijker dan zomaar de dramatische sopraan uithangen. In een ZDF-televiestudio in 1996 kwamen drie hoog dramatische Primadonna's die in Bayreuth hadden opgetreden samen: Martha Mödl, Birgit Nilsson en Astrid Varnay. Uit dit anderhalf uur durende gesprek laat Korenhof passages zien. Overigens zou je Varnay niet alleen moeten horen, maar haar ook moeten zien. Korenhof laat zien hoe zij in 1981 de rol van Klytaimnestra zingt in Strauss' *Elektra*. Tot slot laat hij stukken horen uit een gesprek dat hijzelf had met Varnay op 11 augustus 1997. Het was volgens Korenhof een 'lebenswürdige' vrouw, iemand zonder ook maar de minste pretenties.

Na de pauze gaat Korenhof in op Birgit Nilsson. Een boerendochter die als kind een orgeltje kreeg, maar haar ouders wisten niet wat ze ermee aan moesten toen hun dochter een serieuze zangcarrière ambieerde. Haar debuut in 1946 als Agathe in *Der Freischütz* was zoals gezegd geen succes. Dat gold wel voor haar rol als Lady Macbeth in 1947 in Verdi's *Macbeth*. Na vervolgens in verschillende andere rollen te hebben gezongen gleed zij het dramatische vak in. Tot 1981 heeft zij opera gezongen, waarna zij nog concerten heeft gegeven. Korenhof laat weer fragmenten uit het ZDF-interview zien en live opnamen van delen uit *Tristan und Isolde*. Wieland Wagner heeft Nilsson leren acteren. Daar kwam bij dat haar stem ver boven het orkest uit kwam. Over een van de opnamen meldt Korenhof dat in die tijd de zangers nog geen zendmicrofoons hadden, het geluid is dus heel realistisch.

Nilsson had een perfect absoluut gehoor. Dat dit na verloop van tijd achteruitgang hangt samen met het feit dat oudere zangers gehoorachteruitgang hebben, wat overigens voor iedereen geldt, en met het feit dat bij de verschillende ensembles waarmee zij zong de stemming kon verschillen. Juist intoneren werd voor haar daardoor moeilijker. Overigens was de sopraan Erna Spoorenberg hierop een uitzondering, zij bleef toen zij ouder werd wel goed intoneren.

Korenhof besluit zijn voordracht met Nilsson in een concertuitvoering in *Isoldes Liebestod* uit 1962 onder leiding van dirigent Hans Knappertsbusch, en merkt daar tot slot over op: 'Jammer dat ik nooit Knappertsbusch live heb gezien. Wat een geweldige balans in het orkest.'

De voorzitter komt naar voren en zegt over de voordracht: 'Als je deze oude dingen terugziet, merk je het grote verschil: je kijkt tegen een andere wereld aan!' Hij dankt Paul Korenhof voor het vele werk dat hij voor deze voordracht heeft verricht en sluit vervolgens de avond af.